

Cultuurhistorische verkenning

Metslawier .

Metslawier is altijd meer dan alleen een agrarisch terpdorp geweest. Een blik op de kadastrale minuutplan van 1811-1830 laat zien dat Metslawier eigenlijk ook een 'statendorp' was. In het dorp en in de directe omgeving lagen maar liefst zes of zeven stateterreinen. Metslawier was de hoofdplaats van de voormalige gemeente Oost-Dongeradeel en had ook daarom een voornaam karakter. Dit is nog steeds te herkennen in een aantal statige panden in de historische kern.

Cultuurhistorische kernkwaliteiten Metslawier

Ontwikkeling en ruimtelijke structuur

De terp van Metslawier is omsloten door een ovaalvormige ringweg. De oudst bekende, gedetailleerde plattegrond van de kadastrale minuut (ca. 1832) geeft op het westelijk deel van de terp een onregelmatige, dichtbebouwde structuur aan en op het overige terrein binnen de ringweg ook een onregelmatige, maar veel ruimer opgezette structuur. Hier staan enkele grote bouwvolumes op grote erven, waarvan een omgracht erf met opstal ter plaatse van de in 1771 afgebroken state Unia, of Jaersma State, de meest opvallende is. Behalve deze bebouwing binnen de ringweg, ligt langs de buitenzijde van deze weg hier en daar dorpsbebouwing, vooral langs de noordzijde. De dorpsomvang zoals deze ca. 1832 aanwezig was vormt globaal het huidige beschermde gezicht. De historische bebouwingsstructuur uit het begin van de negentiende eeuw is in de huidige situatie nog uitstekend te ervaren. Alleen de relatie van het dorp met het omringende landschap is door de groei sindsdien grondig gewijzigd.

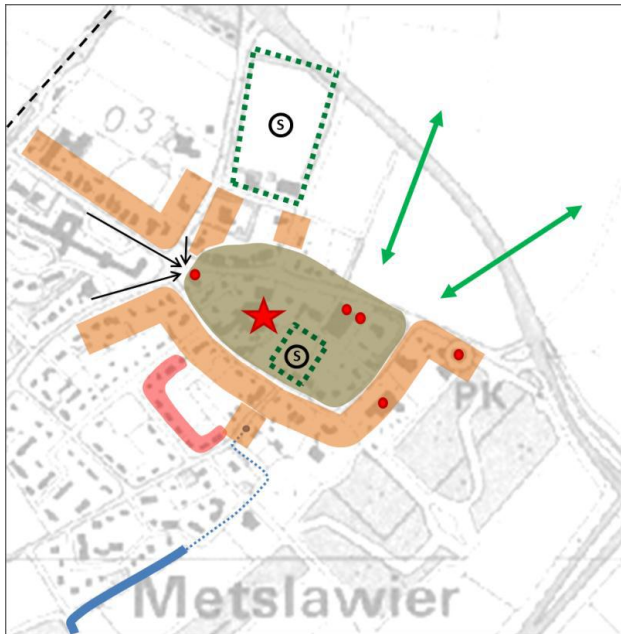
Direct ten westen van de kerk bevinden zich voornamelijk kleine woonhuizen, dicht opeen gelegen langs enkele, soms zeer smalle paden (Tsjerkebuorren). Vrijwel steeds gaat het om op kleine erven vrijstaande woonhuizen van één laag met kap. Evenals in de overige beschermde gezichten van Dongeradeel is het beschermings- en restauratiebeleid uit de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw bepalend geweest voor het voortbestaan van dit bouwbestand in deze historische setting. De restauratie van dorpspanden startte in 1967-69. De eenheid in het bebouwingsbeeld rond de kerk, bepaald door de aanwezigheid van vrijwel uitsluitend panden met een zadeldak tussen de topgevels, werd door de restauratie gecontinueerd. Daarnaast is nieuwbouw gerealiseerd die aansluit bij het kleinschalige karakter van de kern en is nadrukkelijk gekeken naar een zorgvuldige inrichting van de openbare ruimte en eenduidige erfafscheidingen.

Evenals in de andere beschermde Dongeradeelse gezichten zijn (lage) erfafscheidingen in de vorm van hekken en hagen mede bepalend voor de historisch-ruimtelijke beleving. Ten oosten van de kerk bestaat het terrein uit veel grotere erven met nog steeds enkele grotere bouwvolumes, maar ten opzichte van de situatie in 1832 is in de zuidoost hoek van de terp het aantal (kleine) woonhuizen toegenomen. Van de genoemde grote bouwvolumes maakt onder andere het voormalige gemeentehuis van Oost-Dongeradeel deel uit. Opvallend is het grote, open terrein van de voormalige Uniastate. Waar in 1832 er nog een 'opstand' op dit terrein lag, is dit omgrachte terrein nu geheel onbebouwd en als grasveld midden in het dorp aanwezig.

Enige groei van het dorp tekent zich in de loop van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw af, maar is vooral sterk na de Tweede Wereldoorlog. Deze groei doet zich vrijwel geheel voor buiten de bestaande bebouwde structuur en sluit daarop aan. Bebouwing aan de buitenzijde van de ringweg rond de terp en enkele uitvalswegen (Stationswei, Balthasar Bekkerstrjitte) vormen de vroegste ontwikkelingen. Van enkele algemene ontwikkelingen na 1850 zijn in Metslawier zowel de aanleg van een spoorlijn, een stationsgebouw als die van een gereformeerde kerk aan een uitvalsweg aanwezig. In de jaren zestig waren veel historische panden vervallen en zijn plannen ontwikkeld voor sanering. Om dit te voorkomen is een rehabilitatieplan opgesteld, als één van de eerste beschermde gezichten in Nederland. Metslawier is baanbrekend geweest voor de ontwikkeling van een regeling voor de stadsvernieuwing van historische kernen in Nederland.¹³

¹³ Dun, van, P. (2002), 'Friese Doorlopers'.

Latere uitbreidingen in de vorm van woonstraten vinden na de Tweede Wereldoorlog vooral aan de zuidwestzijde van de oude dorpskern plaats, in de jaren zeventig en tachtig van de twintigste eeuw ook aan de westkant. De algemene tendens van het aanbrengen van groenvoorzieningen (dorpsbossen) rond de dorpskern heeft zich in de jaren tachtig eveneens in Metslawier voorgedaan. Aanpassing van de infrastructuur vond plaats in de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw met de aanleg van de N358 (Dongerawei) en de N361 (Lauwersseewei). Hierdoor kwam het dorp buiten de meeste stromen van het doorgaande verkeer te liggen.

De kerk en een deel van de gracht van het voormalige stateterrein (links op de foto) in Metslawier.

Steeg met historische panden die gerestaureerd zijn in de jaren zeventig van de twintigste eeuw.

Specifieke kenmerken archeologie en gebouwd erfgoed.

De historische dorpskern heeft een hoge archeologische waarde. Op de AMK is vrijwel de gehele dorpskern van hoge archeologische waarde. Op de FAMKE is de kern zodanig van belang dat moet worden gestreefd naar behoud in situ van de archeologische waarden. In de schil rond de oude kern ligt een zone waar in het kader van eventuele bodemactiviteiten nader waarderend onderzoek moet worden gedaan.

Metslawier heeft acht beschermde gebouwe rijksmonumenten. Daaronder de Nederlands-hervormde kerk, een drietal woonhuizen uit het tweede kwart van de achttiende eeuw, drie boerderijen en de koren- en pelmolen Ropta. In de negentiende eeuw ontwikkelt Metslawier zich tot hoofdplaats van de gemeente Oostdongeradeel en werd een gemeentehuis gebouwd. Ter plaatse van de in 1771 afgebroken Uniasate is de terp afgegraven, deze open plek is nog steeds zichtbaar. De huidige kerk werd in 1776 gebouwd op de plaats van een middeleeuwse voorganger. Het is een driezijdig gesloten zaalkerk met ingebouwde toren. In de kerk bevinden zich een aantal bijzondere zestiende-eeuwse zerken voor o.a. de Ropta's. Windmolen de Ropta werd in 1836 gebouwd als koren- en pelmolen op de plaats van de gesloopte Roptastins. Nadat de molen in 1840 tijdens een storm omwaaide werd deze als verhoogde stellingmolen herbouwd.

Café Veldzicht, Roptawei 14, is een voormalige boerderij waarvan het woonhuisgedeelte in 1834 als herberg ging dienen. Na verbouwingen in 1877 en 1906 kreeg het pand het huidige aanzien met de Jugendstil details. Het pand ligt aan een kruispunt van wegen en daarmee in verschillende zichtassen. Daarmee draagt dit pand sterk bij aan de beeldwaarde van het beschermde gezicht. Als ander landmark kan de protestantse kerk aan de Balthasar Bekkerstrjitte worden genoemd; het vormt een markante afsluiting van de vroeg-twintigste-eeuwse lintbebouwing en daarmee van de entree van het dorp aan de oostzijde.

Direct buiten de ringweg aan de terp ligt aan de oostzijde de monumentale boerderij Oud Huistra. Door het grote bouwvolume, en het ruime erf is ook dit een opvallend element (landmark) in het dorpsbeeld. Verder kan als opmerkelijk gebouw worden genoemd het uit 1909-1910 stammende station (haltegebouw derde klasse) van de Noord-Friesche Locaalspoorweg-Maatschappij (NFLS) van de spoorlijn Leeuwarden-Dokkum-Metslawier (opgeheven in 1936). De oude Stationsweg herinnert nog aan dit voormalige stationsgebouw. Het gebouw heeft een tijdlang dienst gedaan als notariskantoor en is sterk verbouwd. Aan de Wilhelminastrjitte, Tunstrjitte en Skipfeartsein staan enkele blokjes zogenaamd 'Delfts Rood'.

Het karakteristieke Café Veldzicht neemt een markante positie in in Metslawier.

Staten in en rond Metslawier, geprojecteerd op een kadastrale kaart van rond 1832.

Landschappelijke context

Aan de noordoostzijde van Metslawier grenst het historische deel van het dorp nog direct aan het open weidelandschap. Verder zijn in en ten noorden van het dorp nog enkele sporen van vroeger aanwezige states zichtbaar. Even ten noordoosten van Metslawier ligt Friedhuistra, een van rijkswege beschermd terrein. Nog iets verder naar het noorden lag Roptastate, nu een terrein van hoge archeologische waarde. Hier is een poortgebouw opgegraven. Ten oosten daarvan ligt nog een stinseterrein met hoge archeologische waarde. In alle gevallen zijn de huizen verdwenen. Het huidige landschap wordt dus niet meer door deze functie getypeerd, maar is in de verkavelingsstructuur op veel plekken nog herkenbaar aanwezig. Een ander belangrijk complex in de omgeving is de voormalige coöperatieve zuivelfabriek aan de Reidswâl, onderdeel van de Stoomzuivelmaatschappij 'De Onderneming'. Met uitzondering van de schoorsteen is dit gebouwencomplex wel behouden gebleven.

Toekomstperspectief

De gevolgen van de krimp in Metslawier zijn zichtbaar in het aantal woningen dat de koop staat. Op de website Funda.nl gaat het om 22 woningen, waarvan negen gebouwd zijn voor 1945 en dertien na 1945.¹⁴ Op een aantal plekken zijn verloederde panden te vinden en het meest in oog springend was tot voor kort de leegstand van Café Veldzicht. Op de terp sluit de woningvoorraad niet volledig aan bij de behoeften vanwege de kleine woningen en kleine tuinen. Door hier op te anticiperen zijn ruimtelijke ontwikkelingen mogelijk. Het verzorgingstehuis De Skûle is vrij recent vernieuwd. Verder zijn een aantal kleinschalige voorzieningen te vinden, zoals in het in 1876 gebouwde oude gemeentehuis. Recreatief heeft het dorp op dit moment weinig te bieden voor bezoekers. Het is onwaarschijnlijk dat een recreatieve ontwikkeling kan leiden tot een impuls die de krimp kan keren. De fraaie kern biedt wel aanknopingspunten voor kleinschalige recreatie.

14 Bron: Funda, september 2011.

Krimplocaties Metslawier

1 Samenvoegen van bestaande panden

- Samenvoegen van beeldbepalende panden en rijksmonumenten komt vaker voor om veranderingen in de woningvoorraad te bewerkstelligen met behoud van de historische karakteristiek. Daarmee is het een goede optie om de problematiek van leegstand aan te pakken, want de kwaliteiten op objectniveau en stedenbouwkundig niveau blijven intact.
- Het is van belang dat panden die als afzonderlijk gebouw gebouwd zijn in architectuur ook als 'individueel' herkenbaar blijven in en na het proces van samenvoeging.

2. Sloop van panden

- Bij de landmarks, panden met een grote stedenbouwkundige en cultuurhistorische betekenis, is behoud en herbesteding van groot belang.
- Sloop van panden zorgt voor gaten in de ruimtelijke structuur, tijdelijk dan wel permanent. Er is in Metslawier in het westelijk deel sprake van een zekere mate van aaneengesloten karakter van de bebouwing, met hier en daar korte gesloten gevelwanden. Ook aan de ringweg rond de westzijde van de terp is dit karakter aanwezig. Sloop van panden en een onzorgvuldige inrichting van de vrijgekomen ruimte kan hier een diffuus en storend ruimtelijk beeld opleveren, zoals de loze ruimte aan de voorzijde van het niet meer in gebruik zijnde bankgebouwtje aan de Master fan Loanstrjitte laat zien.
- Sloop is niet per se strijdig met het historisch-ruimtelijk karakter waarin bouwvolumes en open ruimtes elkaar afwisselen. In de Kerkebuorren bestaat wel een risico voor kwaliteitsverlies bij een dergelijke ingreep, omdat hier de historische karakteristiek wordt bepaald door de hoge dichtheid aan bebouwing.
- Ook hier geldt dat situaties op hoeken van straten en paden gevoelig zijn voor sloop door verstoring van de rooilijn in een bocht en daarmee onhelderheid van de structuur ter plaatse. Invullingen als tuin, openbaar groen of andere vorm van openbare ruimte (parkeerplaats, speelterrein) zijn denkbaar voor de vrijgekomen ruimte na sloop.
- Delfts Rood: rekening houden met het homogene karakter (eenheid) bij eventuele samenvoeging van panden dan wel nieuwbouw, aanbouw en verbouw.
- Sloop kan het waardevolle bodemarchief ernstig aantasten, in het bijzonder bij het uitbreken van dieper stekende delen als kelders en dergelijke. Idealiter laat men bestaande funderingen in de grond zitten.

Ontwikkelingslocaties Metslawier

3. Intensiveren/verdichten bebouwing

- De bestaande structuur en opbouw (rooilijn, massa, bebouwingsintensiteit, overgang naar landschap) in het beschermde dorpsgezicht is een belangrijke randvoorwaarde bij nieuwbouw en deze randvoorwaarde geldt voor het hele gebied, zij het dat de uitgangspunten voor de Kerkebuorren (hoge dichtheid, kleine erven, kleine huizen) verschillen met die voor het oostelijke deel van de terp, waar veel grotere erven en enkele grote bouwvolumes aanwezig zijn. Per locatie gekeken zal moeten worden naar de aanwezige karakteristiek om in een ontwerp op gave te komen tot een zorgvuldige inpassing.

- Handhaven/versterken ruimtelijke kwaliteit *Uniate*. Het terrein van deze voormalige state naast de kerk is een bijzonder gegeven. Hier heeft gedurende enkele eeuwen het forse bouwvolume van een state gestaan. In of kort na 1771 is de state afgebroken en vervangen door een 'opstal'. Deze is op een onbekend tijdstip, maar vermoedelijk in de loop van de twintigste eeuw afgebroken, waarna het terrein leeg is komen te staan en als grasland in gebruik is. De zuidzijde van het terrein heeft een rommelig aanzien vanwege de afbakening van het terrein en de achterkanten van woningen. Verder ligt het terrein er verlaten bij en wordt niet in zijn volle potentie als historische plek benut. Hoewel dit terrein in zijn huidige voorkomen zonder meer als kwaliteit gehandhaafd kan worden vanwege het daaraan verbonden verhaal, is het echter ook voorstelbaar om deze plek, die tenslotte ooit een bouwlocatie was, opnieuw als een ontwikkelingslocatie te zien. Voortbordurend op het vroegere bijzondere karakter zou een toekomstig bijzonder karakter dan het uitgangspunt kunnen zijn. Het bijzondere zou in de eerste plaats kunnen liggen in de bouwkundige en stedenbouwkundige karakteristiek, waarbij, ook weer voortbordurend op de vroegere situatie, eerder aan één dan wel samengesteld groot bouwvolume gedacht moet worden dan aan een invulling met (kleine) dorpswoningen. Behalve naar maat zou dit bouwvolume zich ook naar typologie (soort gebouw) en architectuur (stijl, materiaal, kleur) kunnen onderscheiden. Als referentie is Huis de Wiers in Nieuwegein te noemen, dat als eigentijdse maar overduidelijke verwijzing naar het verleden is 'herbouwd' en o.a. een restaurantfunctie heeft.

Huis de Wiers (foto 1928) in Nieuwegein werd in 1947 gesloopt.

Op dezelfde locatie werd in 2007 een nieuw pand gebouwd, geïnspireerd op het verleden.

De contouren van de voormalige Uniate in het dorp Bears zijn zichtbaar gemaakt.

- Het terrein van de voormalige Uniate kan ook op andere manieren benut worden waarbij het verleden als inspiratiebron gebruikt kan worden. De Uniate in Bears is een fraai voorbeeld van een artistieke verbeelding waarbij een stalenconstructie de contour van de oorspronkelijke bouwmasa weergeeft. Het bijzondere kan ook in de functie liggen, zoals een herinrichting als centrale ontmoetingsplaats en een informatiecentrum over de geschiedenis van het 'statendorp' Metslawier. Het heeft de voorkeur niet te kiezen voor een kopie van de referenties, maar juist te streven naar een uniek concept dat vanwege zijn originaliteit van meerwaarde is.¹⁵ Het Jaar van de Historische Buitenplaats 2012 geeft wellicht een aanknopingspunt een dergelijk project te initiëren.¹⁶

¹⁵ Bewoners, architecten (ontwerpwedstrijd) en kunstenaars zouden ook gevraagd kunnen worden ideeën aan te dragen voor het Stateterrein die geïnspireerd zijn op het verleden. Deze historische plek krijgt op deze manier meer betekenis voor de inwoners van het dorp Metslawier en mogelijke bezoekers.

¹⁶ Voor meer informatie zie <http://www.buitenplaatsen2012.nl>

- *Dorpscafé Veldzicht*: Dit beeldbepalende pand neemt een uitzonderlijke positie in binnen de stedenbouwkundige structuur van Metslawier. De nieuwe eigenaar heeft het pand nieuw leven ingeblazen. Het zou mooi zijn wanneer het pand weer een vitale en aantrekkelijke blikvanger wordt in het dorp. Mogelijk dat een herinrichting van de pleinachtige ruimte dit streven kan ondersteunen.
- Het karakteristieke pand op de hoek Master fan Loanstrjitte en Skipfeartsein is aan één zijde al enige tijd niet meer bewoond. De eerste tekenen van verval zijn zichtbaar. Het gebouw neemt een markante positie in in de lintstructuur rond de terp. Het staat namelijk op een hoek waar een uitvalsweg met historische lintbebouwing aansluit op de ringweg. Renovatie of herbestemming is daarom van belang.

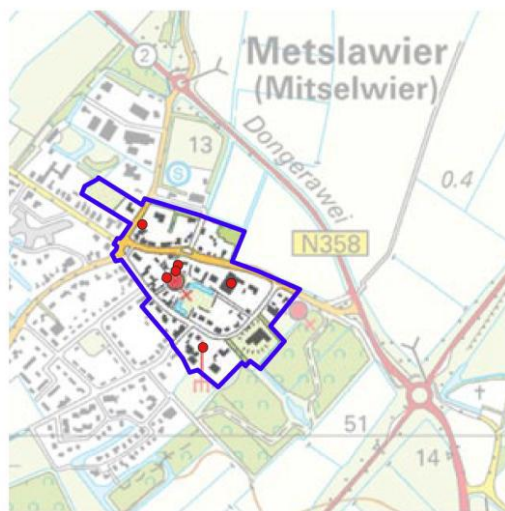
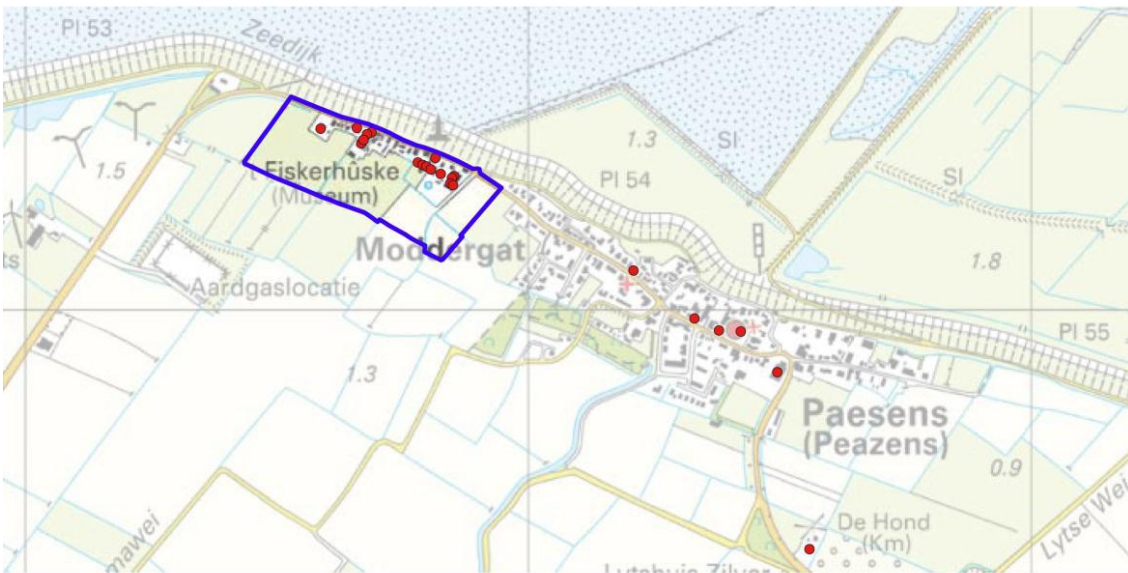
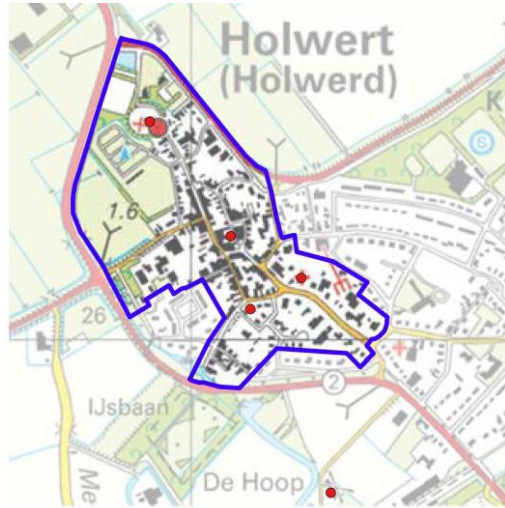
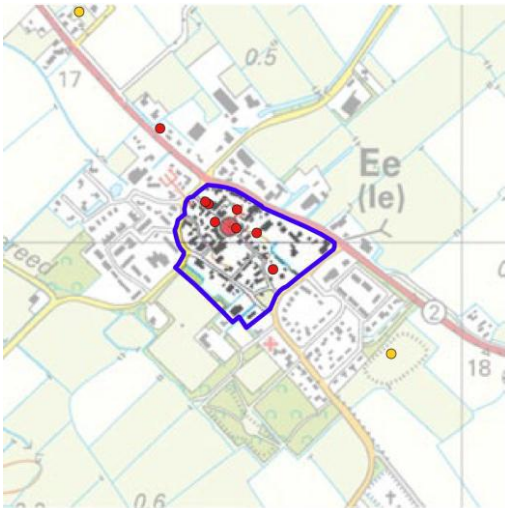
De hoek Master fan Loanstrjitte/Skipfeartsein te Metslawier.

- Het al genoemde niet meer in gebruik zijnde bankgebouwtje aan de Master fan Loanstrjitte is het voorbeeld van een locatie waarbij het pand plus aangrenzende erf door verdwenen gebruik en onderhoud een onbevredigend ruimtelijk beeld laat zien. 'Ontwikkeling' zou hier zowel een hergebruik van het gebouw kunnen betekenen als een sloop plus herinrichting van bestaande en nieuw vrijgekomen ruimte.
- Ontwikkelingen binnen de kern van Metslawier moeten rekening houden met de hoge tot zeer hoge archeologische verwachtingswaarde (zie beleid FAMKE).

4. Overgang dorpsterp – buitengebied: Handhaven/versterken

- De lintbebouwing met protestantse kerk als afsluiting daarvan aan de Balthasar Bekkerstrjitte is één van de weinige plekken in het dorp waar de overgang van dorp naar omringend platteland nog een historische kwaliteit bezit die bovendien versterkt wordt door de functie van de protestantse kerk als landmark: dit is een te handhaven kwaliteit.

Bijlage.

Beschermd cultureel erfgoed

- Rijksmonument (gebouwd)
- Rijksmonument (archeologisch)
- Beschermd gezicht

0 100 200 m